

Орјенски батаљон

У величанственој епопеји Народноослободилачке борбе народа Југославије 1941—1945 године са фашистичким окупаторима и домаћом издајничком реакцијом, једну од најблиставијих страница исписао је својим жарким родољубљем, беспопштеним пожртвовањем и херојским подвизима Орјенски батаљон.

Пошто је Орјенски батаљон формациски припадао Никшићком одреду Саве Ковачевића, у којему сам се и ја налазио до завршетка Треће непријатељске офанзиве, те изближе пратио његов рад, то ћу покушати да макар у кратким потезима изложим историјат ове јуначке јединице наше славне Народноослободилачке војске, односно Југословенске армије.

I

Територију Орјенског батаљона сачињавале су три општине Боке Которске: Рисанска, Херцеговска и Суторинска. Људство на ове територије имало је нарочито добре услове како за огорчену борбу против окупатора, тако и за масовни револуционарни покрет, и то:

Прво, поријекло народа: већином из слободарске Црне Горе, са којом је увијек био у најтјешњем контакту, без обзира на вјештачке границе које су раније постојале. Ово важи за цијелу Боку Которску, а нарочито за Рисан и Кривошије, који су заједно с Црном Гором водили вјековну борбу против Турака у њиховој сталној тежњи да продру из Херцеговине преко Граховца у Боку, што нијесу успијевали. Зато је и постала изрека: „Да није Ришњана и Кривошијана, Бока би Турцима харач плаћала“.

Друго, традиција из два Кривошијска (Бокељска) устанка 1869 и 1882 године против Аустроугарске, чија војска је онда страшно изгинула, нарочито на Дворничком Ждријелу, одакле је бјежећи у паничном бјекству стотинама поскакала у дубоку Угљешину Јаму. Зато је аустриска влада морала да капитулира и да остави на миру непокорне устанике. Чак је и цар Франђо Јосиф поводом тога долазио у Кривошије и наредио да се надокнади сва штета, коју је његова војска народу причинила.

Треће, политичка свијест, коју је развила Комунистичка партија у народу, чији је вјерни син био Никола Ђурковић. Никола је по свршеном Правном факултету у Паризу постао адво-

кат, изабран за претсједника општине у његовом родном мјесту Рису и као одани комуниста за кратко вријеме толико политички уздигао народ у својој општини и у цијелој Боки, да је реакционарна Стојадиновићева влада нашла за потребно да га смијени. А непосредан повод за то било је његово помагање добровољаца за одлазак у Шпанију. Али је Ђурковић и даље интензивно вршио улогу одушевљеног и даровитог револуционара, тако да су Бокелји били добро припремљени за борбу са фашистичким окупатором и са домаћом реакцијом, с тим што су за ту борбу много боље прилике биле у западном дијелу Боке, гдје је и формиран и гдје је дјејствовао Орјенски батаљон.

Као сва остала наша Народноослободилачка војска у току рата, тако је и Орјенски батаљон постао од малих партизанских одјелења, који су постепено израстали у десетине, водове и чете, док је пруписањем неколико чета добијен батаљон.

Већ око 1 јула 1941 године у Горњим и Доњим Кривошијама и у Баошићу формиран су герилски одреди; мало затим у Брезовом Долу, на савјетовању којему је као инструктор присуствовао Војо Николић, формиране су чете Херцегновска и Кривошијска, а нешто доцније Доњокривошијска и Крушевичка, као и више водова који су после прерасли у чете или подотјеске. У то вријеме тамо су се налазили др. Симо Милошевић са другарицом (др. Олга Милошевић) и Фјодор Махин.

Одлука за формирање батаљона донијета је на партиској конференцији у Вучјем Долу испод Орјена (1895) концем септембра 1941 године, а само формирање извршено је почетком новембра исте године у Мокром Долу у Врбањи, на састанку 25 делегата из јединица и у присуству Радоја Дакића—Брка, као претставника Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору.

За команданта батаљона изабран је Мирко Матковић, поручник бивше југословенске војске. (Он је 7 децембра тешко рањен, па га је замијенио Глиго Мандић, а када је овај 5 марта 1942 године отишао у Васојевиће, онда је за команданта постављен Стојадин Солдатовић).

За замјеника команданта батаљона Глиго Мандић, бивши марински официр;

за политичког комесара адвокат Никола Ђурковић, секретар Среског комитета Комунистичке партије.

Према је овај батаљон формациски припадао Никшићком одреду, он је имао све особине једног независног одреда: одвојену територију, велики број људства, посебне задатке и самосталне акције. Његова територија обухватала је простор између морске обале Доброта—Оштра Понта и линија Трешњево (Цуце)—Дврсник—Зупци—Мрцине; са ове територије били су у једно вријеме формиран два сектора, који су у свему дјејствовали као батаљон; морали су да штите народ од репресалија и зато су били везани

за тај терен и водили фронталну и позадинску борбу, што је доцније имало штетне посљедице.

Око 15 јануара 1942 године Орјенски батаљон је подијељен на два сектора: Крушевичко-мокрињски и Кривошијско-убаљски.

Командант Крушевичко-мокрињског батаљона био је Лука Матковић, а политички комесар Обрад Милошевић. Овај сектор је имао четири потсектора, и то:

I потсектор: Крушевичка чета, командир Саво Дабовић, политички комесар Јован Вавић;

II потсектор: Доброштитка чета, командир Бранко Костић, политички комесар Андрија Делибашић;

III потсектор: Суторинска чета, командир Јанко Беко, политички комесар Илија Кишић;

IV потсектор: Бјелотина-Ситница, командир Марко Радовић, политички комесар Благоје Ђировић.

Командант Кривошијско-убаљског сектора био је Стојадин Солдатовић, а политички комесар Саво Илић. Овај сектор такође је имао четири потсектора, и то:

I потсектор: Горње Кривошије — „69“ Кривошијска чета (названа по устанку 1869 године), командир Вукашин Самарџић, политички комесар Јозо Самарџић (касније Војо Илић).

II потсектор: Доње Кривошије, командир Лазар Самарџић, политички комесар Јово Самарџић;

III потсектор: Убли, командир Бранко Деспот, политички комесар Вељко Ђатовић;

IV потсектор: Жлијеби-Буновци-Бакочи-Репаји-Бјелске Крушевице, командир Југоле Грахалић, политички комесар Јово Дабовић.

Као год у осталим устаничким крајевима, тако су и на територији Орјенског батаљона напоредо са формирањем партизанских јединица организовани омладина и жене и основани народно-ослободилачки одбори, од којих је батаљон имао врло добру подршку у сваком погледу. А осим тога добијао је обилну помоћ у снабдијевању из Конавала, тако да борци Орјенског батаљона нијесу искусили глад и друге оскудице, као што је био случај са осталим јединицама Народноослободилачке војске.

II

Општи устанак у Црној Гори 13 јула 1941 године затекао је Орјенце у малим герилским одредима (десетинама и водовима), који још нијесу били обједињени у повеће јединице. Зато нијесу ни узели виднијег учешћа у овом првом устанку. Једино је тога историског дана Јошо Лазовић, пред својом кућом у Леденицама, убио једног фашистичког војника, а Леденички партизански вод, у жандармериској касарни у Леденицама разоружао је и протјерао југословенске жандарме, који су били у служби Италијана.

А од тога дана се приступа формирању чета, па ускоро и батаљона, врше се диверзантске акције и отпочиње немилосрдна борба са фашистичким окупатором и његовим измењарима, домаћим издајницима. То се најасније види из ових сачуваних оригиналних докумената:

„Саопштење бр. 1

Штаба Орјенског батаљона о досадашњим борбама

1) Диверзантске акције

13 новембра 1941 г. уништена је телеграфска линија у Котобиљу (на правцу Херцегови—Требиње) на дужини 550 метара.

14 новембра порушене су тел. линије у Суторини на дужини око 1.200 мет. на правцу Херцегови—Дубровник.

15 новембра порушене су тел. линије код Груде на правцу Херцегови — Дубровник.

30 новембра пресјечене су пал. електр. вода високог напона код Каменара на дужини од пола километра.

30 новембра пресјечена је пољска телеф. линија која је везивала Црквице и Грахово на Драгаљу на дужини близу два километра.

Неколико дана касније на Брду Рисанском срушене су телегр. везе у дужини од 1500 метара.

2 децембра избачен је воз из шина код Дебелог Бријега (близу Херцеговог) којом приликом срушена је локомотива са три вагона.

4 децембра једно наше одјељење порушило је пут Мрцине—Јавор—Орјен и сјутрадан зауставило један камион те заробило два војника и заплијенило извјесну количину хране и другог материјала.

2) Борбе с непријатељем

3 децембра 1941 г. наша засједа у сарадњи са граховским снагама дочекала је 17 окупаторских војника у Лупоглави (на путу Рисан—Црквице). Од непријатеља било је 7 мртвих и 10 заробљених, међу њима 1 официр. Заплијењен је 1 тешки митраљез, око 15 пушака, 5 пиштоља и већа количина муниције.

Истог дана дошле су у сукоб наше снаге са непријатељем у јачини од 150 војника на Драгаљском Пољу. Борба је трајала око 2 и по сата. Резултат: заробљено 17 војника, међу њима 1 официр и 1 подофицир, заплијењено 1 пушкомитраљез, 15 пушака и други разни материјал. Губици код непријатеља нијесу познати. Са наше стране нема ни рањених ни мртвих.

4 децембра 1941 г. наша засједа у сарадњи са граховским снагама на Церовику заробила је 1 телефонско одјељење од 13 војника и 1 курира. Овом приликом заплијењен је телефонски материјал и оружје. Истога дана једно наше мање одјељење извр-

шило је демонстрацију на фор. Обер—Гркавац и том приликом убило 3—4 италијанска војника.

5 децембра 1941 г. у опсади и освајању Јавора поред зубачких снага учествовала су и 2 наша одјељења.

7 децембра 1941 г. наша засједа на Церовику сачекала је 1 непријатељску колону, која је имала намјеру да се пробије до Црквица, јачине око 3 чете пјешадије, 10 камиона, 4 тенка, велики број бацача мина и аутоматског оружја. Борба је трајала 5 сати. Непријатељ је изненађен и претрпио је велике губитке (по приватно прикупљеним подацима имао је 126 мртвих и рањених) и одбијен је. На нашој страни 2 су погинула, 2 теже и 2 лакше рањена. Од 7—11 децембра 1941 г. било је мањих сукоба и чаркања са опседнутим Црквицама.

11 децембра 1941 г. наше су снаге напаале колону од 150—200 италијанских војника у Бјелотини изнад Конавала, који су имали намјеру да продру у наша села, да их попале, али су одбијени. Непријатељ је имао 10 мртвих и рањених. Један наш лакше рањен.

11 и 12 децембра 1941 г. непријатељ је покушао снагама јачине једног батаљона, тенковима и артиљеријом продор из Рисна према Црквицама али без успјеха. Борбе су трајале преко цијелог дана и непријатељ је враћен. Губици код непријатеља нијесу познати док наша страна нема губитака.

3) Списак убијених шпијуна

1) Душан Арсеновић, звани „Тедеско“ злогласни шпијун из Херцеговине; 2) Јанко Бијелић, југословенски и италијански шпијун из села Бијелића (Приморска општина); 3) Андрија Такони фабрикант у Бијелој, италијански шпијун; 4) Зоран Иван, механичар из Пуле, живио у Бијелој — шпијун окупатора; 5) Јаков Самарџић, сељак из Драгаља, аустриски и италијански шпијун и петоколонаш; 6) Ђорђе Самарџић, сељак из Драгаља, шпијун и петоколонаш; 7) Саво Божовић, старином из Васојевића, живио на Ублима, ухваћен од партизана када је ишао да уходи снаге партизана за рачун окупатора, што се је утврдило из пропуснице коју је добио од карабинијера на Ублима, у којој се моле италијанске власти да му изиђу у сусрет. Пропусница је на италијанском језику и у преводу гласи:

Команда Кр. карабинијера
Убли

Овлашћује се госп. Саву Божовићу прелаз Звечаво за информацију потребну овој команди. Именовани је доброг политичког и моралног и владања у нашој је вјерној служби.

Убли

4 децембра 1941 г.

Бригадир
Воленто Валентини

Послије завршене истраге донијета је пресуда која је одмах извршена на раскрсници Рисан—Црквице—Грахово у Драгаљу.

Смрт фашизму — Слобода народу.

Штаб Орјенског батаљона“.

„Оперативни штаб
Народно-ослободилачких партизанских
одреда за Херцеговину

Дана: 26 фебруара 1942 год.

С А О П Ш Т Е Њ Е

Штаб Орјенског народно-ослободилачког партизанског батаљона својим писмом од 19. II. о. г. извјештава сљедеће о извршеним акцијама:

1) Ноћу између 2. и 3. фебруара о. г. извршена је акција на творницу сардина „Фратели Мардеших“ у Бијелој. Том приликом заплијењена је већа количина уља, сардина и др. у укупној вриједности од 50.000 лира.

2) 5. фебруара о. г. увече на путу близу Верига, партизанска засједа извршила је напад на један италијански аутомобил. Убијен је један италијански војник, а ауто је успио да побјегне. Акција није била добро припремљена.

3) 9. фебруара о. г. на путу између Бијеле и Каменара партизанска засједа извршила је напад на један италијански аутомобил. Убијен је шофер, а ауто заплијењен. Заплијењене су неке ситне ствари.

4) Истог дана на колском путу Суторина—Груда партизанска засједа напала је аутомобил једнога петоколонаша из Груде. Шофер је успио да побјегне. Заплијењене су четири аутомобилске гуме и друге ситне ствари.

5) 10. фебруара о. г. на путу Херцегови—Камено у селу Подима, партизанска засједа извршила је напад на једну италијанску комору од 8 коња и 9 војника. Ватра је отворена прерано тако да успјех ове акције није био потпун. Убијена су четири италијанска војника а један је рањен. Остали су успјели да побјегну. Коњи заплашени разбјежали су се и просули намирнице, тако да су партизани успјели да заплијење само један сандук пасте.

Као репресалије на ову акцију окупатор је отворио ватру из топова из Баошића у правцу Жлијеба. Том приликом се је распала једна топовска цијев од чега су погинула четири италијанска војника, а једанаест их је рањено. Штете од бомбардовања у селу Жлијебу није било.

6) 12. фебруара о. г. увече, једно партизанско одјељење од 13 другова напало је митраљеско гњијездо и стражу на Сопоту код Рисна. Убијена су два италијанска војника.

7) 13 фебруара о. г. партизанска засједа отворила је ватру на италијанске војнике, који су носили воду за италијанску посаду више Кумбора. Том приликом убијен је један италијански војник и два рањена.

8) Ноћу између 13. и 14. фебруара о. г. једна десетина наших партизана извршила је напад на италијанске рефлекторе код „Шпањоле“ (тврђава изнад самог Херцегновог). Овом приликом је уништен велики рефлектор, док је мали оштећен. Није се могло утврдити да ли је било мртвих и рањених италијанских војника, али изгледа да јесте, јер се чуло њихово запомагање. Ова акција на прагу самог Херцегновог изазвала је велику панику код окупатора у Херцегновом и околини.

9) Ноћу између 13. и 14. фебруара о. г. једна комбинована чета наших и цуцких партизана извршила је напад на непријатељску посаду у Горњем Оравцу. У овој борби која је трајала неколико сати убијено је 13 италијанских војника, а сви остали заробљени. Заробљен је 51 италијански војник, међу којима и један италијански официр. Заплијењено је: 6 пушкомитраљеца, 40 пушака, једна радиостаница и доста друге војничке спреме. Пред крај борбе италијански војници успјели су да нешто оружја баце у један бунар (ту су и њихови митраљеци), али ће се то оружје спасити. У овој борби погинула су три партизана, а пет их је рањено. Рањени су међу осталим и командант Цуцко-ћеклићког батаљона и командир народно-ослободилачке партизанске чете „69“ (која припада нашем батаљону).

Село Оравац је ослобођено од окупатора и сада се налази у чврстим партизанским рукама.

Ова акција је врло значајна по свом обиму, по јуначком држању које су том приликом показали наши и цуцки партизани као и по томе што је њоме захваћен и овај други дио Боке у којему до сада није било никаквих акција.

Допуњавамо наше саопштење са том новошћу да је злогласни бандит и разбијач Народноослободилачке борбе, оснивач бијеле гарде, шпијун и плаћеник окупатора капетан Јоксимовић ликвидан“.

Италијани су мислили да ће репресалијама угушити ослободилачки покрет, па су вршили убијање невиних људи, интернирање становништва, пљачкање и паљење читавих села. Тако су, на примјер, послѣ партизанске акције препилавања телефонских стубова испод Каменог 13 новембра 1941 г. Италијани одвели у которски затвор велики број Камењана, а затим на Каменом стријељали омладинце Бранка Брозића, Тодора Мандића и Данила Ајчевића и запалили њихове куће. Том приликом домамили су на превару и стријељали у Каменарима Мирка Лучића, претсједника Приморске општинџе из Суторине. Крајем децембра

у Игалу су убијени Божо, Перо и Александар Вучковићи, Јово и Божо Драшковићи и Урош Радовић. Ове злочине вршио је злогласни командант карабинијера у Херцеговном фашистички поручник Кандида, звани „Црни Витез“. Храбри орјенски борци Нико Стрижић и Боро Амановић упали су крајем марта 1942 г. тајно у Херцеговни да ухвате или убију Кандиду, али су откривени, ухваћени и стријељани 5 априла 1942 г. у тврђави Шпањоли.

Окупатор није својим свирепим терором у народу изазивао страх, већ напротив појачавао мржњу и жељу за осветом, па су зато партизански редови заточника слободе из дана у дан били бројнији и борбе све жешће и крвавије. Ређали су се велики бојеви и славне побједе овим редом:

— 2 децембра 1941 године једно одјељење од 17 италијанских војника у покрету из Гржавца ка Драгаљу дочекали су у Лупоглаву 17 Орјенаца и у краткој борби убили 7 Италијана, а осталих 10 заробили. Партизане је предводио Мирко Булајић.

— Истог дана у Дворничком Ждријелу партизани под командом Мирка Матковића напали су један вод Италијана и заробили 1 официра и 21 војника.

— 3 децембра Мирко Самарџић са једном десетином партизана заробио је на путу Рисан—Црквице телефонско одјељење од 14 војника.

— 7 децембра кренуо је из Рисна батаљон италијанских алпинаца у јачини око 700 војника са 4 тенка, 10 камиона, артиљеријом и комором, у намјери да спријече блокаду Црквица. На Церовику су их дочекали Орјенци, око 100 бораца под руководством команданта батаљона Мирка Матковића и последије оштре борбе Италијани су панично отступили. У овој борби Матковић је тешко рањен, па је команду преузео и за команданта батаљона наименован Глиго Мандић. Борба је продужена још два дана и непријатељу су нанијети велики губици. Билтен Орјенског батаљона за ове борбе на Црквику гласио је: „Уз властити губитак од два мртва (Јанко Радовић и Фердо Голоб) и три рањена избачено је из строја, према подацима из болнице у Рисну, 126 фашистичких војника“. Ова борба је прочула Бокелје широм устаничке Југославије и мобилисала стотине нових бораца.

— 10 децембра на Бјелотини један вод Крушевичке чете под руководством командира Марка Радовића и политичког комесара Благоја Ђировића одбио је уз осјетне губитке батаљон италијанске војске, који је од Мрцина ишао у помоћ опкољеној посади у Црквицама.

— 19 децембра 17 Орјенаца под командом Сава Илића дочекали су у Убаљској Планини батаљон алпинаца, који је од Зеленике хитао ка блокираним Црквицама, и натјерали су га да се повуче натраг. Италијани су имали велики број мртвих, међу

којима је био и командант алпинског батаљона, док су партизани прошли без губитака.

— Крајем децембра у борбама за ослобођење Грахова учествовала је „69“ Кривошијска чета, под руководством командира Вукадина Самарџића и политичког комесара Јоза Самарџића.

— 4 јануара 1942 године Крушевичка чета под руководством командира Сава Дабовића и политичког комесара Обрада Милошевића, дочекала је једну чету Италијана у јачини од 70 војника на Метеризима и у кратком окршају убијено је 7 и рањено 5 фашистичких војника, а остали су сви заробљени. Партизани су прошли без иједне огреботине.

— 5 јануара орјенски партизани су водили борбу са једним батаљоном од око 1000 војника у Мокринама. Италијани су том приликом продрли до Мокрина, гдје су опљачкали и запалили 18 кућа, али су се предвече повукли натраг у Камено. Непријатељ је имао 15 мртвих а партизани једног (Јово Радовић).

— 9 јануара 29 бомбаша под руководством Стојадина Солдатовића и Николе Ђурковића извршили су напад на утврђени положај Гољевине више Рисна, који је бранило 70 фашистичких војника. Послије кратке борбе Италијани су отјерани с положаја и том приликом заробљен је један официр са два војника и заробљено много ратног материјала.

— 20 јануара један батаљон италијанске војске са дивизионом брдске артиљерије у покрету из Херцегновог, дочекан је на Илиници од стране Крушевичке и Доброштичке чете (свега око 100 бораца) под руководством команданта Орјенског батаљона Глига Мандића. И премда је италијански батаљон био потпомогнут такође обалском артиљеријом, ипак је у борби с храбрим Орјенцима био потучен и отступио вукући собом велики број мртвих и рањених. Партизани су изгубили два друга (Душан Миловић и Лазар Бачановић).

— 28 фебруара 1942 године Орјенски батаљон је задобил најславнију побједу на брду Св. Јеремија (614) више Каменара (Остале акције у току фебруара изнесене су напријед у оригиналном документу). Овога дана након непрекидне ноћне артиљериске припреме од стране цјелокупне брдске, обалске и бродске артиљерије и уз њену подршку наступило је изјурта око 7 часова 500 фашистичких алпинаца у три колоне: од Ђурића, Верига и уз Маркову Греду према Св. Јеремији, на коме је тада била само једна стража од седам бораца под командом Кика Цвјетковића. Али је ова мала група неустрашивих орјенских партизана успјела да укочи италијански напад и да одржи положај све до 4 сата послје подне, када је стигла помоћ од Морињског и Убаљског вода у јачини 40 бораца, под командом храброг и енергичног командира Југола Грахалића, који је одмах извршио јуриш. Италијани засути бомбама смјелих партизана окренули су леђа и у

паничном бјекству сјурили се к мору. Према билтену Орјенског батаљона у овој борби је учествовало 98 непријатељских топова, док су партизани имали сем пушака само два пушкомитраљеза. „Избачена су из строја 252 фашиста, уз властити губитак од 1 мртвог (Јово Вуковић) и 5 рањених“.

III

Да би се употпунила претстава о томе како је у то вријеме изгледао и колико је импоновао Орјенски батаљон, нека послужи и један мој ондашњи службени извјештај. Наиме, ја сам из Оперативног штаба за Херцеговину, у коме сам се налазио и чији командант је тада био Сава Ковачевић, а политички комесар Петар Илић (Драпшин), упућен да обиђем Орјенски батаљон и пошао сам на задатак.

А по извршеном обиласку поднио сам Сави, који се у међувремену вратио из Херцеговине у Штаб свога Никшићког одреда, овај извјештај:

„Команданту Никшићког Н. О. П. одреда.

Према наређењу бр. Службено од 5 ов. м. обишао сам Орјенски батаљон дуж цијелог његовог фронта и све његове јединице. Приликом обиласка свуда сам прописно војнички (партизански) дочекан и пажљиво саслушан, а ја сам се трудио да својим обиласком што више допринесем учвршћењу партизанске свијести, уздизању морала и појачању војне дисциплине и борбеног духа.

Обилазак сам извршио овим редом и нашао следеће стање:

6. III штаб батаљона у с. Крушевице, ту су били политички комесар друг Никола Ђурковић, затим другови Воја Ковачевић, Крсто Црногорчевић, Дашо Павичић, поруч. радиотел. Симић и другарица Кош. Штаб је уређен и добро функционише.

7. III чету у с. Мокритне — командир Лука Матковић, врло је бистар, отресит и способан старјешина; ту је и капетан Нешић, који за сад ради као инструктор. Обишао сам положаје Илиницу, Мојдеж и Кулину са посадом од по 1 вода.

8. III чету у с. Жлијеби — командир Никола Вукасовић, бив. учитељ и активирани поручник. Његов брат Драго Вукасовић, капетан члан је Н. О. одбара. Чета држи положаје око пута Камено-Црквице. Италијани су напустили с. Камено и сада држе положаје подно села на неколико чука, од којих је Тајно Брдо или „Тарабош“ врло јако утврђено.

Истота дана обишао сам положаје Бакочи-командир Стојадин Солдатовић, Репаје, — водник мајор Бошко Петричевић и Г. Морине — водник Нико Милиновић. Како старешине тако и војници врло добри су и нарочито се истакли у посљедњим борбама на брду Св. Јеремија и Д. Морине.

9. III чету у с. Убли — командир Јовица Кукуљевић. Чета је добро смјештена у жандармериској касарни и држи три положаја према Рисну.

10. III чету у с. Брезови До. — командир Саво Илић, ту је и професор Кораћ из Лике, новинар, који је врло добар и користан партизан — комуниста. Чета држи положаје дуж Звечаве према Црквицама и код Пољица према Рисну. Жале се да немају довољно аутоматских оруђа.

Истог дана обишао сам стражу у засеоку Дубоки До (7 партизана).

11. III чету у Драгаљу — командир Вукадин Самарџић. Чета држи положаје Јанков Врх — Лупоглав; изгледа добро организована и добро командована.

Бројно стање Орјенског батаљона износи свега 650 наоружаних партизана подијељених у 6 чета; 20 пушкомитраљеза, 6 митраљеза, 200 ручних бомби и 32.000 бојних метака.

Здравствено стање врло добро.

Чистоћа релативно добра, свраба има ријетко, предузете су мјере за редовно прање веша и искључење вашљивости.

Одјећа добра, обућа доста слаба.

Смјештај добар: по кућама или солидно изграђеним земуницама.

Исхрана скромна, али уредна. Добија се доручак, ручак и вечера; хљеба врло мало, а главна је храна кромпир и месо.

Уопште узевши овај батаљон чини утисак једне добре јединице регуларне војске и по свему судећи то је један од најбољих батаљона НО партизанске војске. Све је тамо једнодушно, свјесно своје узвишене улоге и врло дисциплиновано. Зато Орјенски батаљон по честим успјешним акцијама како према Италијанима тако и према петоколонашима носи рекорд и заслужује похвалу.

Напомена: При пролазу преко Зубаца преноћио сам у штабу чете и ту се видио са друговима Шарабом и Спаићем. Зубачка чета има 370 организованих партизана са 242 пушке, 6 пушкомитраљеза и 1 малим бацачем; осим тога има 324 мобилисана борца са 103 пушке, који још нијесу ступили у партизана, што је незгодно, па сам утицао да не буде те разлике, већ да све пређе у партизанске редове.

За Шумски батаљон овдје кажу да свакако треба подршку од једне црногорске чете док се не учврсти, јер је старешинство лабаво и има кулака. Сам командир једне чете (Површке) не носи партизанску значку.

У Врбањи посјетио сам рањенике. Поручник Матковић бијаше на путу оздрављења, ма да то иде споро услед запаљења кости на рањеном мјесту. Изгледа да ће му требати још један мјесец дана болничког лијечења и око два мјесеца боловања

ради опорављења. Остали рањеници бијаху такође добро и на доброј њези. Љекар је сада врло марљив.

Грахово
12 марта 1942

Пуковник
Саво Ј. Оровић“

IV

Народноослободилачки покрет на терену Орјенског батаљона, као год у осталим крајевима, имао је своје непријатеље не само у лицу окупатора и његових плаћеника, познатих шпијуна и отворених издајника, него су га разбијали и разни опортунисти и реакционери, који су из извјесних личних интереса гледали на окупатора као на савезника у борби против „црвене опасности“, па су зато протурали гласове да „још није вријеме“ и ширили малодушност и паничарско схватање, да није могуће водити борбу на „ждријелима топовских цијеви“, у Боки, у којој има Италијана, „као пљеве и мрави“, и томе слично. То су обично били сеоски газде и варошки богаташи, затим: попови, кнезови, жандарми итд. А на челу свих петоколонаша били су Обрад Новаковић, Сретен Васиљевић и Пешо Ђеловић.

Од разних изрода и издајника Италијани су формирали добровољачки батаљон антикомуниста, којег су његови биједни припадници називали „националним“ батаљоном. Овај срамотни батаљон имао је четири шквadre, које су као посаде биле овако распоређене:

На Мокринама, командир Лука Бијелић;
У Зеленици, командир Јово Боројевић;
У Мојдежу, командир Бранко Мандић;
На Каменом, командир Симо Новак.

Ови прокажени изроди служили су као полицајски пси италијанским карабинијерима и много су крви попили свом сопственом народу. Фашистички зликовци без њих не би могли починити ни десети дио злочина које су починили. Они су извршили грозно убиство најбољег сина Боке Которске легендарног народног вође и хероја Николе Ђурковића са његова три најбоља друга и тиме нанијели опромни губитак не само Бокељима но и свим народима Југославије.

V

Двије недјеље послје свога пораза на Св. Јеремији, Италијани су 13 марта предузели са више страна и опромним снагама (око 6.000 војника) велику офанзиву на све положаје Орјенског батаљона. Партизани су давали снажан отпор, нарочито у тродневној борби на Каменој Гомили 13-15 марта и у селу Убли 30 марта, у којему су Италијани посљедњи пут тучени од Орјенаца под командом Југола Грахалића и политичког комесара Вељка Дробњаковића. Па ипак није више било могуће одржати раније позиције.

Под притиском неупоредиве надмоћности непријатеља, који је у наступању користио цјелокупну артиљерију из Боке, око 80 топова са сува и с мора, Орјенски батаљон се повукао на нове положаје, који су се протезали од Ситнице преко Кулине, Врагла и Убаљске Планине све до предјела Црквица и границе са Цуцама. Ту се приступило формирању ударних чета. Али је отступање са дуго брањених положаја и препуштање села свирепом непријатељу, у вези са догађајима у Црној Гори, гдје је отпочињала Трећа непријатељска офанзива, деморалисало један дио бораца, тако да је у Кривошијама дошло до побуне четнички настројених елемената, који су 28 априла у Пољковцу на превару убили шест одличних Орјенаца (од којих пет руководилаца), а то су били: Вукадин и Милан Самарџићи, Блажо и Раде Радојичићи, Томо Илић и Петар Бојанић.

До озбиљнијих судара са окупаторима више није дошло. Италијани нијесу предузимали нападе на нове партизанске положаје, сем што су с времена на вријеме тукли артиљеријом у правцу ових.

Од јединица Орјенског батаљона формиран је почетком маја још један батаљон, који је назван „Ударни орјенски батаљон“. За команданта овог батаљона постављен је Стојадин Солдазовић, а за политичког комесара Саво Илић. Штаб је био у Брзовом Долу (Г. Кривошије).

25 маја 1942 године штаб Орјенског батаљона добио је по куриру од штаба Никшићког одреда обавјештање о ситуацији и директиви, у којој се између осталог каже: „Под притиском непријатељских снага морамо да се повлачимо према Босни. Савјетује друговима-борцима, који хоће да слиједу своје руководиоце, да се повлаче у правцу Јужне Херцеговине, гдје је стање још добро по нас, а онима који неће да се повлаче да остану на терену“.

На основу ове директиве, 26 марта увече извршен је покрет батаљона из Врбање у Правцу Јужне Херцеговине. 28 маја стигао је преко требињске шуме у село Слано. Ту је у штабу 7 ударног Шумског батаљона од неких паничара добијено обавјештење да су Италијани и четници јаким снагама блокирали једини пут који води за Босну и да је пробијање немогуће, као и то да у Јужној Херцеговини више нема партизанских снага. И под утицајем таквих вијести донијета је послјије дугог савјетовања погрешна и кобна одлука да се Орјенски батаљон расформира и у мањим групама врати на свој терен у Боку.

Након узбудљивог говора Николе Ђурковића на мосту ријеке Требишњице у Сланом, Орјенци су навече отпочели повратак. Међутим, сјутрадан, 29 маја, у селу Пољицу крај Требиња и у селу Дужи велики број партизана био је на превару разоружан од стране четника и одведен у затворе (Шпањола, Мамула,

Котор). Остатак се пробијао своје крају и мало помало батаљон се расуо, тако да је за продужење герилске борбе остао само Никола Ђурковић са неких петнаест другова, који су били подијељени у двије групе и то: На терену Орјен-Кривошије-Рисан налазили су се: Никола Ђурковић, Саво Илић, Стојадин Солдатовић, Јово Самарџић, Драго Радуловић, Душан Малешевић, Вељко Ђатовић, Митар Самарџић. А на терену Баошић-Крушевице-Суторина: Дашо Павичић, Стјепо Шаренац, Лука Матковић, Илија Кишић, Мићо Вавић, Михаило Грбић, који је у прољеће 1942 године дошао из Србије, и Крсто Црногорчевић, који се у августу предао непријатељу, па су га послје Немци вјероватно прешком стријељали. (Можда је било још илегалца сем именованих).

Никола Ђурковић, као и његови другови били су од окупатора уцијењени и за њима је стално била потјера од стране Италијана и четника. Али упркос тога храбри герилци пркосе непријатељу, одржавају дух у народу и спремају се за нове подвиге. У том циљу Никола Ђурковић се преко писама договорио са Дашом Павичићем и Луком Матковићем да се састану и направе план за даљи рад. Уговорено је да се ноћу између 19 и 20 јануара 1943 године нађу код цркве у селу Поди више Херцегновог, на лозинку: „Туран — Марко“.

18 јануара пошли су из околине Рисна на уговорени састанак: Никола Ђурковић, Саво Илић, Стојадин Солдатовић и Душан Малешевић. На заказаном мјесту у означено вријеме нашли су Даша Павичића и Луку Матковића, који су их одвели на своје скровиште, у једну кућицу села Поди, у непосредној близини окупатора, рачунајући да ће непријатељ најмање мислити да могу ту бити.

20 јануара преданили су у тој кућици, упозоравани од јатака да се чувају, јер је „наређено од националних власти да вечерас из сваке шквadre дође у Херцегнови по десет националиста — вјероватно за неки претрес“. Али се за несрећу олако прешло преко ове озбиљне опомене.

Навече (20/21 јануара) другови Матковић, Солдатовић и Малешевић су отишли Илији Кишићу и Стјепу Шаренцу, који су били у једној другој кући у истом селу, да се раскомоте за преноћиште и да извијесте о одлуци да се сједеће ноћи (21/22 јануара) састану сви осморица код цркве у Подима. Пошто су се нашли и разговорили, онда је Шаренац отишао до Николе, те су тако заночили у двије групе по четворица, и то у једној: Ђурковић, Павичић, Илић и Шаренац, а у другој: Матковић, Кишић, Солдатовић и Малешевић.

Међутим, непријатељи су преко својих шпијуна сазнали за овај састанак партизана, највјероватније преко писама којима су се ови договарали. И онда је италијанска команда у Котору организовала блокаду села Поди за хватање или убијање Николе

Ђурковића с друштвом. Главну улогу су добили четници из Грахова, које је предводио и на два камиона довезао преко Рисна у Херцеговни Шпиро Стојановић, капетан б. југословенске војске. Поред тога учествовали су четници са Зубаца, „националисти“ из Боке и Талијани из дотичних гарнизона.

21 јануара испред зоре Матковић са тројицом другова је прешао из куће у којој су преноћили у неко склониште ван села, док су Ђурковић и другови с њим остали на истом мјесту у селу.

„Неколико минута прије 9 часова чује се пуцњава у самом селу гдје су се налазили другови. Пуцање се повшава. Чују се пушке, митраљежи и бомбе. Чује се мрска труба непријатеља као да свира јуриш... Неко прилази. Ко би то могао бити? Долази исти наш јатак (Спасоје Трипковић). Запрепашћеног лица пада пред нас. Кад смо га упитали шта се десило, није могао да одговори. Послије малог предаха прибра се и изговори само: — Зашто не кажете, другови, да пријети опасност? — Каква опасност? — Убише вам четири друга у кући у селу, рече он. — Које другове? запитасмо запрепашћени. — Николу, Шаренца, Павичића и четвртог кога нијесу познали, а то је био Илић.“ (Душан Малешевић).

Шири обруч блокаде села обухватао је и другу групу, али су се издајници у улози фашистичких целата задовољили са палим жртвама, па нијесу више пажљиво и детаљно претраживали терен, те су тако Матковић и другови који су били с њим остали непригијеђени, иначе би сигурно и они изгинули.

Пошто су крволочни убице звјерски масакрирали жртве, онда су, ликујући, четници и Италијани заиграли руку под руку коло на улици Херцеговог око љешева убијених хероја, па их преконоћ однијели незнано куда, тако да им се за гробове не зна. Толико су на њих били кивни, а с друге стране бојали су се њих и мртвих, јер би — знали су то — њихови свијетли гробови потсјећали народ на заточнике његове слободе и позивали на освету, која ипак није изостала.

VI

Одлука за реформирање Орјенског батаљона, као што је већ речено, била је скроз погрешна, а до ње је дошло из ових узрока:

Прво, Орјенски батаљон није имао искуства за прави партизански начин ратовања, који се састоји у муњевитим покретима и изненадним ударима, но је усљед специфичних околности за све вријеме водио скоро искључиво фронталну борбу на устаљеним позицијама, па се зато није могао снаћи у новој ситуацији, када је требало да се проборија кроз непријатељске засједе и обруче;

друго, јак притисак окупатора и привремена превласт четника последије отступања Народноослободилачке војске из Црне

Горе за Босну, створили су код многих партизана психозу недоумице и губитак перспективе;

треће, батаљон није на вријеме извијештен о покрету наших снага за Босну, те није стигао да се прикључи Никшићком одреду којему је припадао, већ је остао изолован и тако изложен разним искушењима.

Четврто, (и најкобније) паничарске вијести у Сланом обесхрабриле су неке малодушне другове, који су својим утицајем учинили да се батаљон поврати и тиме упропасти.

А што се тиче издајства у откривању и убиству. Николe Ђурковића и тројице његових другова, то је још обавијено велом тајне, која ни до данас није могла да се са сигурношћу расвијетли. Да су били жртва издаје неког од јатака, то је потпуно сигурно и у том правцу се стално води истрага, али дефинитивног резултата, нажалост, још никако нема.

Расформиран је херојски Орјенски батаљон и пао је његов легендарни руководилац који га је смјело водио из побједи у побједу, али се пламен Народноослободилачке борбе у Боки, који су они запалили, није угасио, но се још исте године, послје капитулације фашистичке Италије, поново разбуктао. Под вођством преживјелих Орјенаца обновљен је не само Орјенски батаљон, већ је формирана цијела Бокешка бригада, која је узела видног учешћа у даљој борби, до коначног ослобођења нашег народа од окупатора и домаћих издајника и до стварања нове социјалистичке Југославије под мудрим руководством херојске Комунистичке партије на челу са другом Титом.

За неустрашиву, бескомпромисну и пожртвовану борбу за слободу и народна права, Никола Ђурковић је добио највеће признање и највише одликовање, које се даје у нашој земљи, добио је назив Народног хероја, а то је уједно признање и одликовање свима храбрим Орјенцима који су се под његовом командом борили.

Витешки подвизи Орјенског батаљона и народног хероја Николe Ђурковића вјековима ће служити будућим покољењима као свијетло примјер, како се јуначки бори и несебично жртвује за слободу свога народа и независност своје отаџбине.*)

Саво Ј. Оровић,
Генерал-пуковник

---

*) За овај напис користио сам поред својих запажања и забиљежака, оригинална документа, чланак Шпира Доклестића у часопису »Историски записи« за 1948 годину, чланак Душана Малешевића у листу »Нова Бока« из 1945 године, као и податке које су ми неки другови лично дали.